

Aateliston poliittiset käsitteet 1700-luvun Ruotsissa

Charlotta Wolff: Noble conceptions of politics in eighteenth-century Sweden (ca 1740–1790). *Studia Fennica, Historica* 15, Finnish Literature Society, Helsinki 2008. 136 s.

■ Charlotta Wolffin tiivis tutkimus käsittelee ennen muuta aateliston ja tarkemmin sanot-

tuna sen ylimmän kerroksen edustajien näkemyksiä politiikasta. Teos liittyy laajasti määritellen käsitehistorian alaan. Tekijä tuntee keskeiset käsitehistorian traditiot, mutta ei rajaa mitään niistä ulos tai tunnustaudu yhdenkään suoranaiseksi kannattajaksi. Hän analysoi niin julkisia kuin yksityisiäkin lausuntoja ja käsitteitä ja korostaa sekä aatelistoa kollektiivisena toimijana että yksittäisten merkkiyksilöiden puhetekoja.

Monipolvista kysymyksenasettelua kehitellään kussakin pääluvussa. Teos jakautuu johdannon jälkeen neljään käsitelykappaleeseen sekä johtopäätöksiin. Tarkastelussa ovat ennen muuta hallinnon ja Ruotsin 1700-luvun perustuslakien määritelmät, vapauden käsite, alamainen – kansalainen -problematiikka sekä uskollisuuden ja kapinoinnin väliset yhteydet Kustaa III:n kaudella. Edelleen Wolff kysyy, miten aateliston legitimitettiin muotoutui, ja oliko aateliston kohdalla kyse häviäjien historiasta vai pystyikö sääty mukautumaan ajan muutoksiin.

Kirjoittaja tarkastelee teemaansa ennen muuta aikalaisten käsitteistöä nousevien seikkojen avulla, minkä vuoksi kansleri Axel Oxenstiernan 1600-luvulla eurooppalaisista teorioista Ruotsiin kehittämä *monarchia mixta* ("jaettu monarkia" tai "jaettu hallinto") -malli saa varsin suuren sijan kysymyksenasettelun perustana. Jaetun monarkian puhtaaksi viljellyssä muodossahan lähdettiin siitä, että hallitsija hallitsisi yhdessä valtaneuvoston ja valtiopäivien kanssa. Wolff noudattaa pääpiirteissään tätä

teoreettista rakennelmaa ohjenuoranaan. Kuitenkaan tämä "vallan esimoderni kolmijako" ei edes mainitse yhtä keskeistä osa-aluetta, jossa nimenomaan aatelistolla ja sen edustajilla oli iso rooli. Nimittäin hallintokoneistolla ylipäätään ja erityisesti virkamiehillä oli tärkeä rooli sekä kollektiivisena toimijana (organisaationa) että yksittäisten henkilöiden (ennen muuta aatelisten virkamiesten) kautta. Näiden tekijöiden mainitseminen olisi ollut tarpeen, sillä kuten Wolff tuo ilmi, esimerkiksi kansliapresidenttien rooli hallinnon moottoreina oli vapaudenajalla merkittävä. Lisäksi tässä yhteydessä analyysin kohdetta olisi voitu laajentaa hallitsijasta – henkilönä – yleisempää käsitteeseen eli Kuninkaalliseen Majesteettiin, jonka termin taakse itse kuningas, hänen takanaan häääävä virkamiesjoukko sekä usein myös edellä mainittujen päätöksiä tarkasti vahtivat ja niitä omien intressiensä vuoksi muuttelivat valtiopäiväsäädöt usein piiloutuivat.

Ruotsin esimerkki liitetään kansainväliseen kehitykseen, ja sitä suhteutetaan ennen muuta Ranskan tilanteeseen. Keskieurooppalainen näkökulma on tärkeä, vaikka voikin pohtia, oliko esimerkiksi aateliston ja monarkian (monarkian) välinen kilpailuasetelma Ruotsissa yhtä jyrkkä kuin vertailuissa (s. 12). Myöhemmin tekijä toteaa, että Ruotsissa hallitsija ja aatelisto olivat läheisessä vuorovaikutussuhteessa keskenään (luku 4). Näiden seikkojen problematisointi varhemman tutkimuskirjallisuuden avulla olisi mah-

dollisesti ollut hyödyllistä. C. M. Malmströmin ja Fredrik Lagerrothin klassikkoteokset vapaudenajan poliittisesta historiasta ovat edelleen keskeisiä aikakauden yleistilanteen ja tapahtumahistorian ymmärtämiseksi, mutta vaikkapa aateliston toiminnan "mahdollisten rajojen" selvittämisessä tärkeitä teemoja on tutkittu sosiaali-, hallinto- ja jopa aatehistorian kannalta jo varsin paljon (esimerkiksi Sven Ulric Palme, Ulf Sjödell, Erland Hjärne, Johan Holm, Eva Österberg, Kaarlo Wirilander).

Tutkimusaineistoina on käytetty tekstejä, jotka "kommentoivat politiikkaa" tai joilla oli poliittinen tavoite. Niiden laatijoiden tuli olla aateliston jäseniä tai reflektoida aateliston poliittista ajattelua. Aineisto käsittää valtiopäiväpuheita, perustuslakitekstejä, julkiseen levitykseen tarkoitettuja esityksiä sekä muistelmia ja muuta yksityistä aineistoa kuten kirjeenvaihtoa ja päiväkirjoja. Alkuperäisaineisto on monipuolinen, ja on ansiokasta yhdistellä erilaisia lähderyhmiä tutkimusalueella, jolla sellaista ei tavallisesti ole tehty. Tosin tekijä olisi voinut avata sitä, kuinka on käyttänyt eri lähderyhmiä ja miten esimerkiksi valtiopäiväpuheita ja yksityiskirjeitä voidaan vertailla ja analysoida niin, että havaintojen avulla päästään laajempien kokonaisuuksien tulkiintaan.

Tutkimuksessa pohditaan ennen muuta sellaisia käsitteitä ja ilmiöitä, jotka nousevat kulloinkin analyysin kohteena olevasta lähteaineistosta. Sen lisäksi olisi ollut mahdollista pohtia hieman enemmän asioi-

ta ja ilmiöitä, jotka eivät tulleet ilmi aateliston keskusteluissa, mutta joilla olisi siitä huolimatta voinut arvella olevan merkitystä heidän omakuvalleen ja käsitteiden käytölle. Yllättävää on, että teoksessa ei määritellä, mitä aikalaiset tarkoittivat ”politiikalla” ja toisaalta, mitä kaikkea tekijä itse katsoo siihen kuuluvaksi. Asia saattaa tuntua itsestään selvyydeltä, mutta se on merkityksellinen käsiteanalyysiin perustuvassa työssä. Kuuluivatko talouteen liittyneet kysymykset politiikkaan? Yksittäisille aatelisille ja aatelissuvuille taloudella ja privilegioilla oli harvinaisen iso rooli. Wolff toteaa, että vallan legitimaatio privilegioiden kautta joutui tutkimusjaksolla Euroopassa kriisiin. Aatelissäädyn edustajat olivat täsmälleen samaan tapaan kuin vaikkapa porvaristo tiukasti sidoksissa hallitsijaan (Kuninkaalliseen Majesteettiin) sekä siihen, kuinka säädylle myönnetyt (erityis)oikeudet ja vallankin omistusoikeudet pysyisivät voimassa yhteiskunnan (mahdollisesti) muutuessa. Tietyllä tavalla isoreduktion jälkimainingeissa eläneille 1700-luvun aatelissukujen jäsenille oli tärkeää, että kruunu vastedes pitäisi kiinni sopimuksista. Myös ”poliittisen yhteisön” käsite olisi hyvä avata tutkimusjakson konteksteissa.

Työssä analysoidaan ennen muuta konfliktitilanteita ja niiden yhteydessä esiin nousevia keskusteluja. Näitä kaikkia on jo aiemmin käsitelty, mutta tekijä lukee tekstejä uudesta näkökulmasta. Tällaisia hankauspintoja olivat muun muassa kuninkaan ja säätyjen väliset ristiriidat vuosisadan puoli-

maissa, Kustaa III:n vallankaappaus ja sen seuraukset sekä Kustaa III:n Venäjänsoidan aikaiset Liikkalan nootti ja Anjalan liitto.

Teoksen aikarajaus on määritelty väljästi, sillä otsikossa esiintyvän rajauksen lisäksi yhtäältä mainitaan vuosisadan toinen puolisko. Toisaalta tutkimus aloitetaan perustellusti heti Kaarle XII:n kuoleman jälkeisestä tilanteesta.

Wolffin mukaan muualta Euroopasta tutunoloisen käsitteistön käyttäminen ei merkinnyt sitä, että asiat olisi välttämättä ymmärretty Ruotsissa samalla tavoin. Työn vahvuuksiin kuuluu ilmiöiden suhteellistaminen sekä tulkinnoissa termien käyttökontekstien korostaminen. Aineistojen lukumenetelmistä olisi lukenut mieluusti enemmänkin, sillä erityisen mielenkiintoinen on pohdinta tutkimuksen raportointikielen ja ”lähtökielten” välisten erojen tuomista analyysimahdollisuuksista (s. 21).

Kirjoittaja käyttää aineistojaan tervejärkisellä lähdekriittisellä otteella. Hän korostaa ruotsalaisten eliittien vahvaa sitoutumista klassiseen sivistykseen, minkä vuoksi Rooman historian vaiheet olivat monille tuttuja. Vaikka varsinkin kustavilaisella ajalla julkisesta poliittisesta keskustelusta tai debatista ei paljon voi puhua, niin nokkelat toimittajat ujuttivat antiikin tarinoista hengentuotteisiinsa esimerkkejä erikoisista sattumuksista, joita asioista perillä olleet lukijat pystyivät tulkitsemaan omaa aikaansa vasten.

Teoksessa kosketellaan useaan otteeseen hallitsijan ja aateliston legitimitettiin ylläpi-

to-ongelmia. Ruotsissa kuninkaalla oli erityisen suuria legitimitetiongelmiä 1750-luvulla, kun säädyn ja valtaneuvosto tekivät yhteistyötä Adolf Fredrikiä vastaan. Vastaavanlainen tilanne oli koettu vapaudenajan alussa, jolloin jo yksistään valtaneuvostossa oteltiin useasti hallitsijan vallan rajoista. Molemmat kamppailut monarkki hävisi murskaavasti. Wolff osoittaa kiinnostavasti, kuinka säätyjen ja valtaneuvoston hylkimä, perustuslakien vastaisesta toiminnasta 1750-luvulla syytetty kuningas nousi hieman toistakymmentä vuotta myöhemmin perustuslakien vaalijaksi, kun hän kieltäytyi työskentelemästä valtaneuvostonsa kanssa.

Aatelissäädyn ongelmaksi nousi – paradoksaalisesti – aikaa myöten se, että privilegioiden ansiosta kaikki korkeimmat virat kuuluivat yksinoikeudella säädyn jäsenille. Tässä yhteydessä vahvempi viittaus 1700-luvun ankaraan virkakilpailuun sekä aatelittomien virkamiesten matalalle asettuvaan lasikattoon olisi ollut paikallaan. Vapaudenajan alussa hallitsijalta oli viety suuri osa oikeuksista ja mahdollisuuksista aateloida uusia sukuja, joten ylimmän säädyn erioikeuksia vastaan nousseessa kritiikissä oli kyse myös sosiaalisen nousun vaikeutumisesta. Hallitsijan tosiasiallista heikkoutta ei vapaudenaikana juuri mainostettu, sillä ylemmillä säädyyillä oli selkeä sanaton sopimus rahvaan suojelemiseksi tiedolta, että hallitsija ei todellisuudessa pystynyt tekemään päätöksiä ilman säätyjen ja valtaneuvoston tahtoa ja lupaa. Wolff toteaa osuvasti, kuinka

säätyjen toistuva puhe hallitsijan ”armosta” oli paitsi vanhojen konventioiden noudattamista, niin myös ”retorinen keino monarkian aseista riisumiseksi”.

Teoksessa paneudutaan ensinnä käsitteisiin oikeus, oikeudet ja vapaus, joista viimeksi mainittua Wolff pitää perustellusti ajalle poliittisesti tärkeimpänä. Itse asiassa kaikki mainitut termit olivat myös taloudellisia käsitteitä, varsinkin, kun ne jalkautetaan kollektiivisten säätyjen tasolta yksittäisen säädyn tai jopa yksilön todellisuuteen. Joka tapauksessa lain, oikeuden ja vapauden yhdistäminen on yksi tärkeimpiä käsittekokonaisuuksia, jolla oli 1700-luvulla takanaan jo pitkä historia ja edessään valoisa tulevaisuus niin Ruotsissa kuin myöhemmin Suomessa.

Käsittepari alamainen (*undersäte*) – kansalainen (*medborgare*) saa luvussa 3 runsaasti huomiota, ja tekijä toteaa viimeksi mainittua aletun käyttää tarkastelujakson kuluessa yhä enemmän. Silti ”kansalaisuuden” käyttö riippui edelleen suuresti kuulijakunnasta ja sitä käytettiin pareminkin oman sosiaalisen ja poliittisen ryhmän yhteisöllisyyden luonnissa kuin yleisemmissä yhteyksissä. Kustaa III:n – skinneriläisittäin ilmaistuna – innovatiivisuus ideologina tulee tässäkin tapauksessa hyvin ilmi, sillä hän luonnehti tunnetusti vuoden 1772 valtiopäivillä itseään ”vapaan kansan ensimmäiseksi kansalaiseksi”. Alamainen-käsite säilyi silti Ruotsissa pääasiallisena valtakunnan asukkaita kuvaavana määrittäen aina vuoteen

1809 asti, kuten Anders Sundin on väitöskirjassaan (2006) osoittanut. Suomessa vanha meno jatkui vielä lähes sata vuotta pidempään.

Wolff analysoi myös maamarsalkkojen puheiden perusteella valtiopäivämiehille asetettuja hyveitä. Nämä vaatimusluettelot ovat vakuuttavia, vaikkakin jokseenkin samantaisia kuin mitä edellytettiin jokaiselta nuhteettomalta alamaiselta ja joista jokaisen seurakunnan papisto muistutti kerta toisensa jälkeen sunnuntaisin. Tältä osin kiinnostavampia ovat julkiset maininnat vältettävistä paheista, sillä niiden kautta voinee tehdä päätelmiä siitä, että mainittuja tekoja oli valtiopäivilläkin tapahtunut: listoilta löytyy kaikenlaisia konnankoukkuja aina lahjusten vastaanotosta ”pimeisiin tekoihin” saakka.

Viimeisessä luvussa vuosien 1772 ja 1788–90 jo laajasti tunnetut tapahtumat saavat uudenlaisen tulkinnan. Kirjoittaja toteaa oikein, että uudet valanpitäjät yleensäkin tapaavat omia vanhat tutut käsitteet ja toimintatavat, mutta muuttavat niitä itselleen sopiviksi. Näin tapahtui vuonna 1772 ja sama toistui – eri näkökulmasta tosin – sekä Ruotsissa että Suomessa vuonna 1809. Tekijä osoittaa Anjalan ja Liikkalan miesten tekstejä analysoidessaan, kuinka näissäkin kirjoituksissa sama kaava toistuu: kapinoivat upseerit voidaan nähdä perustuslakien suojelejoina vuonna 1788, sillä kuninkaalla ei ollut oikeutta hyökäyssotaan ilman säätyjen myötävaikutusta. Wolff osoittaa, kuinka nykyaikaisilta vaikuttavat ja omalla ajallaan ra-

dikaalit käsitteet kuten kansalainen, vapaus, kansojen oikeudet jne. eivät Ruotsissa merkinneet samaa kuin tänä päivänä tai edes samaan aikaan muualla Euroopassa.

Charlotta Wolffin kirja on mielenkiintoinen ja tärkeä lisä 1700-luvun poliittisen käsitehistorian tutkimukseen, ja tähän huoliteltuun teokseen tulolaan viittamaan runsaasti myös Pohjoismaiden ulkopuolella.

Petri Karonen